

HENRIK BRANDÅO JÖNSSON

HET GRAS IS ALTIJD

ALLES WAT JE WILT WETEN OVER VOETBAL IN BRAZILIË

GROENER IN BRAZILIË

sport

HENRIK BRANDÃO JÖNSSON

Het gras is
altijd groener
in Brazilië

Uitgegeven door Xander Uitgevers bv
Hamerstraat 3, 1021 JT Amsterdam

www.xanderuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *Graset är alltid grönnare i Brasilien*

Oorspronkelijke uitgever: Offside Press

Vertaling: Geri de Boer

Omslagontwerp: HildenDesign, www.hildendesign.de

Omslagbeeld: © HildenDesign/Shutterstock.com

Auteursfoto: Henrik Brandão Jönsson

Zetwerk: Michiel Niesen/ZetProducties

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met Kontext Agency

Copyright © 2013 Henrik Brandão Jönsson
Copyright voor de Nederlandse taal © 2014 Xander Uitgevers bv, Amsterdam

Eerste druk 2014

ISBN 978 94 0160 216 7 / NUR 480

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt
door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Clara, die geboren is in de voetbalrepubliek

INHOUD

VOORWOORD 9

1. 'WIJ HEBBEN HET VOETBAL
TOT KUNSTVORM VERHEVEN' 13
*Over Pelé, Neymar, en de geboorte
van het Braziliaanse voetbal*

2. 'ALS JE OVER DIE WK-FINALE
BEGINT, GA IK WEG!' 43
*Over een Braziliaans trauma – en
over de man die de schuld kreeg*

3. 'GEEN GEINTJES NOU, WE
GAAN NAAR HET WK!' 71
Over de meest geliefde voetballer van Brazilië

4. 'HOU OP, PELÉ, HET GAAT OM JOU,
EN DAN ZIJN ER NOG TIEN ANDEREN!' 97
Op bezoek bij een viervoudig wereldkampioen

5. 'DEMOCRATIE WERD
GEASSOCIEERD MET WINNEN' 121
*Over Sócrates en een voetbalbeweging
die een dictatuur omverwierp*

6. 'OP HET LAATST KNIPPERDE HEEL BRAZILIË'	157
<i>Het hele land in de ban van de grootste voetbalcommentator</i>	
7. 'ARME LANDEN DIE HIER MOETEN SPELEN'	183
<i>Wetteloos voetbal in Amazonas</i>	
8. 'DE CONCURRENTIE IS NIET ZO GROOT'	211
<i>Zo veranderde de lastige psv'er Romário in een gerespecteerd politicus</i>	
9. 'DE REUS IS ONTWAAKT'	237
<i>Hoe het voetbal de macht teruggaf aan het volk</i>	
HET BRAZILIAANSE CLUBVOETBAL	265
DE WK'S VAN BRAZILIË	271
LITERATUUR	281
BEDANKT!	285

VOORWOORD

De portier staarde me aan alsof ik net uit de ruimte kwam.

‘Wat, heb jij een club?’

Drie maanden woonde ik al in de driekamerflat van mijn vriendin aan de Rua Dois de Dezembro in Rio de Janeiro. De ligging was uitstekend, een kwartier van het Flamengostrand, en de straat was genoemd naar de nationale Dag van de Samba: 2 december. Beter kan mijn leven in Brazilië niet beginnen, had ik gedacht toen het vliegtuig landde.

Maar de eerste tijd ontmoette ik veel wantrouwen. De portier beschouwde me als de zoveelste gringo die naar Rio was gekomen om te teren op de magie van de stad. Dat mijn vriendin een lange, mooie mulattin was, versterkte alleen maar hun beeld dat ik een gelukzoeker was.

Nu zag hij mijn zwart-wit gestreepte Botafogoshirt, dat ik voor het eerst aanhad sinds ik hier woonde.

‘Ik wist niet dat je een club had,’ zei hij glimlachend.

Theatraal kuste ik het shirt, en ik liep naar mijn vriend die in de auto zat te wachten. We reden over de brug naar de buurstad Niterói om de thuispremière van Botafogo te zien, dat voor de eerste keer in de honderdjarige clubgeschiedenis naar de *Segundona* was gedegradeerd, de een-na-hoogste klasse in Brazilië.

De tegenstander was Vila Nova, dat net uit de derde divisie was gepromoveerd, en de wedstrijd werd gespeeld in een haveloos stadionnetje uit 1941. De staantribune was gemaakt van bouwsteigers en in de tweede helft viel de elektriciteit uit. Botafogo speelde belabberd en mijn tribunevrienden hielden hun hart vast voor wéér een slecht seizoen. Botafogo verloor met 2-1.

Toen ik thuiskwam, snelde de portier toe om de deur voor me open te doen.

‘Arme kerel,’ zei hij, en hij gaf me een berenknuffel.

Het maakte niet uit dat ik aanhanger was van de bohémienclub Botafogo, de kleinste van de vier grote clubs van Rio, en dat hijzelf fan was van Flamengo, de grootste club van Brazilië. Ik was geen anonieme gringo meer. Ik had kleur bekend. Ik had een club. De daaropvolgende weken werd ik aan alle burens voorgesteld en integreerde ik in de buurt. Sinds die dag had ik in de flat altijd iemand om mee te praten. Pas naderhand begreep ik dat ik een soort inwijdingsritueel had doorgemaakt.

Ik was onderdaan geworden van de voetbalrepubliek.

Al toen ik me in Rio vestigde, vlak na de millenniumwisseling, had ik het plan een boek te schrijven over het voetbal in Brazilië. Ik schreef een paar reportages voor het Zweedse voetbalblad *Offside*, die in de smaak vielen en werden verspreid naar het Duitse *11 Freunde*, het Franse *Courrier International*, het Engelse *FourFourTwo* en een paar Aziatische bladen waarvan ik me de naam niet kan herinneren. Maar mijn dagelijks werk als correspondent voor een aantal Zweedse kranten in Latijns-Amerika slokte bijna al mijn tijd op. Het boek kwam er niet van. Pas nu, voor het wk van 2014, zag ik mijn kans schoon.

Het afgelopen jaar ben ik heel Brazilië door gereisd op jacht naar de beste verhalen over de nationale passie van het land. Ik heb een viervoudig wereldkampioen ontmoet die in zijn eentje in zijn wolvenkrabber zit na te denken over het belang van bij-

geloof in het voetbal. Ik ben op bezoek geweest bij oud-psv'er Romário, de bad boy van het Braziliaanse voetbal, die nu een voorbeeldig parlementslid is. Ik heb in Garrincha's grimmige geschiedenis gegraven, in de bus gezeten met de gevaarlijkste supporters van Brazilië, een fles hazelnootlikeur leeggedronken met de vurigste voetbalcommentator en medailles uitgedeeld aan voetballende indianen in de deelstaat Amazonas.

Het resultaat is een boek geworden dat niet alleen de geschiedenis van het Braziliaanse voetbal beschrijft, maar ook het Brazilië van nu. Er zijn maar weinig landen die zich in de eenentwintigste eeuw zo snel hebben ontwikkeld. Toen ik hierheen kwam, had het grootste land van het zuidelijk halfrond een van de hoogste buitenlandse schulden van de wereld, overal heerste werkloosheid en het geweld maakte meer slachtoffers dan de oorlog in Irak. Nu leent Brazilië de Europese Centrale Bank geld, helpt het Portugese werklozen aan werk en ontwapent het zijn favela's.

In mijn werk als correspondent worstel ik er vaak mee dat de lezers van tevoren al zulke duidelijke opvattingen over Brazilië hebben. Ofwel ze beschouwen het als het levenslustigste land van de wereld, met groene palmen en mooie lijven, samba en carnaval. Ofwel ze denken aan schietpartijen in arme favela's, corrupte politici en verwoeste regenwouden. Het moeilijke van mijn taak is dat die beelden allebei kloppen. Brazilië is hemel én hel. Vaak tegelijkertijd.

En nergens is dat zo duidelijk als in het voetbal.

Toen ik aan dit boek begon, was ik overtuigd van twee dingen: het Braziliaanse nationale voetbalelftal is nog nooit zo slecht geweest en de Braziliaanse samenleving nog nooit zo goed. Maar in dit land van duizelingwekkende contrasten weet je nooit wat er nu weer te gebeuren staat. Toen ik het laatste hoofdstuk wilde

gaan schrijven, werd alles op z'n kop gezet. Bij de generale repetitie voor het WK 2014, de Confederations Cup 2013, gingen twee miljoen Brazilianen de straat op: ze staken bussen in brand, gooiden de ramen in bij banken en protesteerden tegen corruptie en machtsmisbruik. Tegelijkertijd speelde het Braziliaanse nationale elftal zijn beste voetbal sinds minstens tien jaar. *A Seleção*, 'de Uitverkorenen', overklasten Spanje in de finale en wonnen met 3-0.

Daardoor drukt het verlangen van de Brazilianen naar de zesde wereldtitel nu zwaar op de nieuwe, onervaren generatie, met Neymar van Barcelona voorop. Hij moet de diepste wond van de voetbalnatie – het verlies tegen Uruguay in Maracanã bij het WK van 1950 – genezen. Die nederlaag, waardoor Brazilië de enige wereldkampioen is die in eigen huis een WK-finale heeft verloren, ligt de bevolking nog altijd als een steen op de maag.

Dat mag nooit meer gebeuren.

Op 13 juli 2014 wordt in het gerenoveerde Maracanãstadion in Rio de Janeiro de WK-finale gespeeld. De uitdaging is altijd groter in Brazilië.

Het leven is altijd kleurrijker in Brazilië.

Het gras is altijd groener in Brazilië.

Veel leesplezier,

Henrik Brandão Jönsson

‘WIJ HEBBEN HET VOETBAL, TOT KUNSTVORM VERHEVEN’

*Over Pelé, Neymar, en de geboorte van het
Braziliaanse voetbal*

Ik sta in de naar zweet stinkende kleedkamer en heb een gevoel van trots en plechtigheid. Trots omdat ik net, met smekende hondenogen, een van de gidsen van het voetbalmuseum van Santos zover heb gekregen dat hij een nooduitgang voor me opendeed, zodat ik het bijna honderdjarige stadion Vila Belmiro in kon lopen en vandaar door naar de kleedkamer. Plechtigheid omdat ik ben binnengedrongen in het allerheiligste, een plaats waar de geboorte, de bloeiperiode en de toekomst van het Braziliaanse voetbal stralend samenkomen. Dat voelt alsof je de Vader, de Zoon en de Heilige Geest tegelijkertijd tegenkomt.

De kleedkamer is leeg en stil. De witgekalkte muren, de versleten houten bankjes en het tactiekbord zijn er al sinds de jaren zestig, toen Santos FC de beste voetbalclub van de wereld was. Ik blijf voor twee lockers staan.

De ene is dicht en zal dat voor altijd blijven. Zelfs de museumgastvrouw weet niet waar de sleutel is.

De locker ernaast staat daarentegen op een wijde kier. Santos speelt uit voor de Copa Libertadores, de Zuid-Amerikaanse

Champions League, en de grootste ster, Neymar, had blijkbaar haast om weg te gaan. Ik kijk in de locker. Een paar meisjes hebben er briefjes met roze hartjes in gelegd. Een van hen vraagt hem te bellen zodra hij terug is. Op een ander briefje wordt hij bedankt voor zijn jongste doelpunten in de Paulista, het zware deelstaatkampioenschap van São Paulo. Een loodgieter die de douches van de oude kleedkamer heeft gerepareerd, heeft zijn visitekaartje erin gelegd. Ik vind dat ik niet kan achterblijven. Als Neymar dan 's werelds beste voetballer wordt, kan ik maar beter op tijd een interview aanvragen.

Ik zet mijn visitekaartje rechtop achter in de locker en verlaat het stadion.

Het Braziliaanse voetbal kwam hier in Santos letterlijk aan land.

Charles Miller was de zoon van een Schotse man en een Engelse vrouw die naar Brazilië waren geëmigreerd. Toen hij tien jaar was, werd Charles naar een internaatsschool in Southampton gestuurd en een klein decennium later – toen het tijd werd om naar zijn ouders in Brazilië terug te gaan – was hij een van de beste en meest enthousiaste voetballers van de stad. Op 24 september 1894 schreef de *Southampton Observer*: ‘We hadden gehoopt dat Charles Miller, die intelligente linksbuiten van de Banister Court School, zijn ploeg ook dit seizoen zou helpen, maar naar ik heb vernomen wordt de wedstrijd van vandaag zijn laatste in Engeland. Volgende week vrijdag gaat hij terug naar Zuid-Amerika. We zullen deze goede en toegewijde speler missen. Namens mijzelf en mijn lezers wens ik hem een aangename reis en veel succes in zijn nieuwe vaderland.’

Toen het stoomschip ss *Magdalena* in de haven van Santos aankwam, had Charles Miller twee leren ballen bij zich, een spelregelboek van de Engelse voetbalbond, twee wedstrijdshirts, een paar voetbalschoenen en een pomp. Miller en zijn bagage zouden Brazilië diepgaand veranderen. De jonge Brit stichtte de eer-

ste voetbalclub van het land, een bedrijfsclub van de São Paulo Railway Company, waar zijn vader werkte.

De oprichting van de eerste echte voetbalclubs liet nog tien jaar op zich wachten en viel samen met de rijkdom die de Europese koffiecultuur Brazilië bracht. Op zondag 14 april 1912, dezelfde dag als waarop de *Titanic* verging, richtten drie mannen uit de *upper middle class* van Santos de eerste echte voetbalclub van de havenstad op. Omdat een Engelsman met de voetbal aan land was gekomen, kreeg de club een Britse naam: Santos Football Club.

Bijna dertig jaar later en zevenhonderd kilometer ten noorden van Santos, gebeurde iets wat op het oog een gewone wedstrijd-situatie was, maar wat van doorslaggevend belang bleek te zijn voor de toekomst van de club. In Belo Horizonte, toen de op twee na grootste stad van Brazilië, speelde thuisploeg Atlético Mineiro tegen São Cristovão uit Rio de Janeiro. Atlético had een jaar daarvoor zijn steraanvaller verloren door een arbeidsongeval en was koortsachtig op zoek naar een vervanger. De club had gehoord over Dondinho, een veelbelovende aanvaller van een club uit een dorp in de buurt. Tegen São Cristovão kreeg het talent een kans en al in de eerste helft maakte hij een doelpunt. In de tweede helft maakte Dondinho nog meer indruk. Hij stormde het strafschoopgebied in, dat werd bewaakt door de harde stopperspil Augusto. Er volgde een akelige botsing, die vooral hard aankwam bij Dondinho. Hij viel op de grond, greep naar zijn knie en moest van het veld worden gedragen.

Dondinho, analfabeet en afstammeling van slaven, had tegen zijn zwangere vrouw gezegd dat deze proefwedstrijd zijn grote kans was: hij zou zijn gezin kunnen onderhouden met zijn talent om te scoren. Maar het bleek dat zijn knieband kapot was gescheurd. Het kwam niet tot een contract en de profcarrière van Dondinho was al voorbij voordat ze zelfs maar was begon-

nen. Toen zes maanden later het eerste kind van het echtpaar werd geboren, was er geen geld. Een jaar later werd er een tweede zoon geboren en toen hun dochter ter wereld kwam, was er niet eens geld voor het eten van die dag. Dondinho was wanhopig en schakelde de weinige contacten in die hij had. Ten slotte kreeg hij een aanbod van een groeigemeente in de deelstaat São Paulo. De burgemeester beloofde hem een aanstelling als hij tekende voor de plaatselijke club. Hoewel zijn knie elke keer dat hij speelde zeer deed en opzwol, nam Dondinho het aanbod aan en verhuisde hij met zijn gezin naar Bauru.

Toen het tijd was om het contract te tekenen, bleek dat de nieuwe burgemeester niet gehouden wilde worden aan de afspraak van zijn voorganger. Dondinho bleef werkloos en de situatie ging van kwaad tot catastrofaal. De drie kinderen liepen op blote voeten en overleefden op brood, bananen en aalmoezen van familie. Dondinho's enige kans om geld te verdienen was doelpunten maken voor Bauru AC en hopen dat iemand hem daarna wat geld zou geven. 's Avonds behandelde zijn eerstgeboren zoon zijn zere knie met ijs, terwijl zijn vader de stopperspil van São Cristovão vervloekte. Als die Augusto er niet was geweest, meende Dondinho, had hij een schitterende voetbalcarrière gehad en had het gezin in een mooi huis in Belo Horizonte gewoond.

Om de uitblijvende inkomsten van zijn vader te compenseren ging de achtjarige zoon, die Edson was gedoopt naar de uitvinder van de gloeilamp, Thomas Edison, elke dag naar het treinstation om de schoenen van handelaren te poetsen. Wanneer hij thuiskwam, gaf hij zijn moeder het geld, en dan mocht hij bij de gratie een paar uur voetballen op de onverharde weg voor het huis – zijn moeder was van mening dat voetballen het gezin ongeluk bracht en wilde liever dat Edson het voorbeeld van zijn jongere broer en zus zou volgen en zijn vrije tijd aan leren zou besteden.

Maar het maakte niet uit wat zijn moeder zei. Edson had het talent van zijn vader geërfd en mocht al gauw meedoen bij Bauru AC. Toen de trainer de jongen opmerkte, bevorderde hij hem meteen naar het A-team. Edson was pas veertien jaar, maar Bauru won het stedelijk kampioenschap met een gemiddelde van 4,5 doelpunt per wedstrijd. Twee seizoenen later, in 1956, nam de trainer de jongen mee naar Santos. 'Geloof me, hij is het grootste talent dat ik ooit heb gezien,' zei hij daar.

De president van Santos was niet erg geïnteresseerd. De club had net de Paulista gewonnen en had de internationals Pepe en Zito in het elftal. De clubpresident vond dat het team geen versterking nodig had. Pas toen de trainer van Bauru zei dat het goed kon zijn 'een aanvaller in de wacht te hebben', veranderde de president van mening. Aanvankelijk moest Edson zich verbijten en met het juniorenelftal meespelen. Maar al gauw werd hij naar het A-elftal gepromoveerd en begon hij in bijna elke wedstrijd te scoren.

De voetbalbond belde en bood de zestienjarige aan twee interlands te spelen tegen aartsrivaal Argentinië. De nieuwe aanwinst van Santos maakte twee van de drie doelpunten en er bestond geen twijfel meer: dit was een van 's lands grootste voetbaltalenten. Het enige wat er nog aan ontbrak was een artiestennaam. Edson vond niemand leuk en 'Gasolina', zoals zijn ploeggenoten hem noemden, was raar. Er was iets eenvoudigers nodig, met een lekker ritme, wilde het aanslaan in een land waarin veel mensen niet konden lezen of schrijven. Iemand kwam erachter dat hij in Bauru een heel eenvoudige koosnaam had gehad. Hoewel Edson niet van die koosnaam hield, werd hij door iedereen Pelé genoemd.

Een jaar later werd hij uitgekozen voor de selectie die naar Zweden ging om het WK van 1958 te spelen. In de finale maakte Pelé het mooiste doelpunt van het kampioenschap door de bal over het hoofd van Bent 'Julle' Gustavsson te lobben en met een volley

3-1 te scoren. In de laatste minuut bepaalde hij met een kopbal de eindstand op 5-2. Toen de ploeg in de rij ging staan om de gouden medailles in ontvangst te nemen, hilde Pelé uit in de armen van doelman Gilmar; huilend vroeg hij zich af of het nieuws al bekend zou zijn in Brazilië. 'Ik moet het pappa vertellen. Ik moet het pappa vertellen,' bleef hij maar zeggen. Bij thuiskomst leed het geen enkele twijfel dat het nieuws bekend was in Brazilië. Op de markt van Bauru had de burgemeester een podium laten bouwen om de jongen te huldigen die een paar jaar daarvoor nog schoenen had zitten poetsen op het station.

Pelé was zeventien jaar en werd door de pers geridderd tot *Rei Pelé*, koning Pelé. Hij nam deel aan vier wereldkampioenschappen en won er drie. Hij zorgde ervoor dat Santos de eerste Braziliaanse club werd die de Copa Libertadores won en hij maakte het team van de beste club van de koffiehaven tot de beste club van de wereld: in 1962 won Santos de Intercontinental Cup van Benfica en in 1963 herhaalde ze dat kunstje tegen Milan.

Iedereen wilde Pelé zien, maar omdat de televisie nog een nieuwe uitvinding was, waren er maar weinigen die hem konden zien spelen. In plaats daarvan toerde Santos met zijn technische en ritmische speelstijl, die door de Braziliaanse pers *futebol arte* en sambavoetbal werd genoemd, door Europa. Tijdens de eerste Europese tournee speelde Santos 26 wedstrijden in zes weken in twaalf landen. Inter en Juventus boden recordbedragen voor de aanvaller van Santos, maar de clubpresident zei nee. Hij wist dat de club zonder koning Pelé niet zo goed betaald zou worden voor haar show.

Elk jaar kreeg Pelé een beter contract. Het probleem was dat hij nauwelijks scholing had gehad en niet wist hoe je een vermogen moet beheren. Een charismatische Spaanse zakenman, die aan het hoofd stond van de bouwmarkt waarin Pelé een aandeel had genomen, bood aan zijn geld te beheren. Pelé was 21 en kocht een grote villa in Santos, waar zijn ouders, zijn broer en zus, zijn

oom en zijn oma introkken. Algauw trouwde hij met een blanke vrouw uit de middenklasse van Santos.

Drie jaar later, voor het WK in Engeland in 1966, ontdekte hij dat de wedstrijdpremies van vier jaar waren verdwenen. De Spanjaard had hem belazerd en miljoenen gebruikt als onderpand voor zijn bouwmarkt, en de bank dreigde die nu in te vorderen. Om een persoonlijk faillissement te vermijden, onderhandelde Pelé met Santos om de club zijn schulden te laten overnemen. De tegenprestatie was dat zijn contract voor onbepaalde tijd werd verlengd.

In 1969 ging Santos op tournee door Afrika: naar de Volksrepubliek Congo, de Democratische Republiek Congo, Nigeria, Benin, Ghana en Algerije. Dat sommige van die landen met elkaar in oorlog waren en dat andere werden geteisterd door een burgeroorlog kon de populairste voetbalshow ter wereld niet tegenhouden. Toen Santos de rivier de Congo overstak, legden de strijdende partijen de wapens neer om te zorgen dat Pelé van het ene naar het andere land kon reizen zonder het risico te lopen dat hij beschoten werd. De wapenstilstand duurde enkele dagen, en drie dagen later werd het scenario herhaald toen Santos in Nigeria landde. De twee fronten van de Biafraoorlog schoten achtereenvolgend niet op elkaar om de soldaten de kans te bieden te genieten van een van de eerste zwarte wereldsterren.

‘We zagen een heleboel gewapende wachtposten en hongerende mensen, maar wat ik me vooral herinner zijn al die mensen die naar de wedstrijden liepen met een stoel op hun hoofd. De stadions waren groot, maar toch veel te klein. De meeste mensen zaten erbuiten op hun stoelen,’ vertelde Lima, een van Pelés ploeggenoten.

Nadat hij als enige speler ter wereld voor de derde keer wereldkampioen was geworden, in 1970 in Mexico, en bovendien was verkozen tot beste speler van het toernooi, besloot Pelé, hoewel hij nog maar dertig was, niet meer te spelen voor A Seleção. Hij

had zijn eerste zoon gekregen en wilde een andere droom verwezenlijken: naar de middelbare school gaan en aan de universiteit studeren. Hij slaagde voor het toelatingsexamen en begon te studeren aan de sporthogeschool van Santos.

Een tijdperk liep ten einde. De afgelopen tien jaar had Santos acht keer de Paulista gewonnen, zes keer het landskampioenschap, twee keer de Copa Libertadores en twee keer het wk voor clubteams. De Braziliaanse pers noemde de spelers *Os Santásticos*, 'de fantastische Santospelers', en riep Santos uit tot het beste clubteam aller tijden. Een paar keer probeerde Pelé te stoppen, maar Santos wilde dat de show ten koste van alles doorging.

In zijn autobiografie *Pelé – The Autobiography* beschrijft Pelé wat er ten slotte tijdens een thuiswedstrijd in Vila Belmiro in 1974 gebeurde: 'Na twintig minuten kreeg ik de bal door de lucht aangespeeld op het middenveld. In plaats van de bal op de borst op te vangen, ving ik hem met mijn handen. Het gebeurde spontaan. Alle spelers bleven naar me staan kijken. Ik kon horen dat het publiek zijn adem inhield. Ik geloof dat iedereen toen begreep dat mijn carrière ten einde was gekomen.'

Pelé ging naar de kleedkamer, deed zijn schoenen uit en maakte de locker open die achttien jaar van hem was geweest. Hij douchte, trok zijn burgerkloffie aan en deed de locker voor de laatste keer op slot.

Het is zondagochtend in São Vicente, de buurgemeente van Santos. Het miezert op de gezinnen die naar de pas gerenoveerde baptistenkerk komen. Hoewel de meeste gemeenteleden tot de lage-inkomensgroepen behoren, die met een paar duizendjes per maand moeten rondkomen, nemen ze de collecte-envelopjes bij de ingang blijmoedig aan. Op het toneel warmt een popgroep hen op met samenzang. De liedjes gaan over Gods onvoorwaardelijke liefde en ongeveer vijfhonderd baptisten zitten met gesloten ogen lekker op de bankjes te wiegen.